

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ В СИСТЕМІ ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВОГО СТАНУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання, що пов'язані з проведенням внутрішнього аудиту діагностики кризового стану підприємства. Запропоновано методику, етапи проведення внутрішнього аудиту, які спрямовано на підвищення ефективності управління та попередження ймовірного банкрутства.

In the article were considered the questions concerning to the internal audit of diagnostics crisis company. Methods and stages of internal audit, which aimed at improving management and warning of possible bankruptcy are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Будь-яка організація проходить кілька стадій життєвого циклу: виникнення, становлення, підйом, спад. На кожній стадії розвитку підприємства можливі кризові ситуації та явища. Виникнення кризових ситуацій може негативно вплинути на фінансовий стан підприємства та спричинити його банкрутство.

Можливість виникнення кризи необхідно діагностувати та попереджувати на ранніх її стадіях за допомогою впровадження у системі управління підприємства служби внутрішнього аудиту.

Це обумовлено тим, що внутрішній аудит допомагає своєчасно попереджати та виявляти негативні тенденції в управлінні підприємством та фінансово-господарській діяльності на ранніх стадіях, а також розробляти рекомендації щодо усунення або локалізації причин їх виникнення.

Виділені передумови підвищують актуальність теми статті і виводять внутрішній аудит в системі діагностики банкрутства підприємства на якісно новий рівень. Це обумовлено тим, що робота служби внутрішнього аудиту має бути спрямована на розробку системи показників і методичних рекомендацій, які дозволяють своєчасно проводити діагностику потенційного банкрутства (кризового стану) підприємства, а також здійснювати комплексні заходи, пов'язані з підвищенням ефективності ведення обліку та впровадженням комплексних антикризових заходів в системі управління підприємством.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз останніх досліджень та публікацій з питань внутрішнього аудиту кризових підприємств потребує подальшого дослідження. Це обумовлено тим, що в працях Б. Н. Соколова [1, с.115-136], А. В. Евдокимова [2, с.125-129], С. І. Жминько [3, с.256-278], В. В. Пугачьова [4, с.108-114], В. В. Немченко [5, с.222-226] досліджуються та розкриваються лише існуючі підходи щодо організації та методики проведення внутрішнього аудиту діяльності підприємств. Н. А. Казакова [6, с.269-272] та Н. В. Кобозева [7, с.97-157] розкривають загальні питання з обліку аналізу та зовнішнього і управлінського аудиту компаній в умовах кризи. В. О. Василенко [8, с.329-402] та В. М. Зарубінський [9, с.80-89] досліджують питання пов'язані з антикризовим управлінням підприємством та оцінкою ризику банкрутства. Проведений аналіз літературних джерел вказує на відсутність комплексного підходу щодо технології та методики проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану акціонерних товариств України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існуючі методики діагностування банкрутства проводяться за окремими напрямками діяльності підприємства та не враховують особливості формування бухгалтерської та управлінської інформації на підставі якої здійснюється комплексний аналіз діяльності підприємства та розрахунок показників за допомогою яких визначається ймовірність його банкрутства.

Ці обставини обумовлюють подальше дослідження діяльності служби внутрішнього аудиту (СВА) у системі діагностики кризового стану підприємства за умов розробки комплексного підходу та методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту на підприємстві.

Постановка завдання Метою даної публікації є розробка і обґрунтування технології проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану (прогнозування банкрутства) підприємства.

Для досягнення поставленої мети виділені такі завдання:

- дослідити загальну технологію проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану (прогнозування банкрутства) підприємства;
- виділити основні етапи проведення внутрішнього аудиту у системі діагностики кризового стану підприємства;
- запропонувати загальний план та програму проведення внутрішнього аудиту в системі прогнозування банкрутства підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета внутрішнього аудиту в системі діагностування банкрутства та управління кризовим підприємством полягає в визначенні основних економічних показників за допомогою яких можливо визначити кризовий стан підприємства та своєчасно розробити і впровадити у систему управління комплексні заходи стосовно попередження та усунення кризових явищ на підприємстві.

Саме тому основним завданням служби внутрішнього аудиту є дослідження та визначення причин, які викликали дестабілізацію господарської діяльності та зниження рівня його платоспроможності.

З метою підвищення ефективності прогнозування та попередження банкрутства необхідно застосовувати комплексний підхід щодо проведення аналізу фінансово-господарської діяльності, визначення чинників, які викликали кризову ситуацію, а також розробити комплексний план заходів відносно стабілізації діяльності підприємства та покращення системи його управління. Впровадження комплексних заходів можливе лише за умов функціонування на підприємстві служби внутрішнього аудиту.

Саме тому внутрішній аудит підприємства, яке знаходиться в кризовому стані, являє собою процес накопичення і обробки інформації для оцінки причин виникнення, природи та глибини кризи.

Слід зазначити те, що ефективність проведення внутрішнього аудиту залежить від грамотно спланованої програми та плану проведення перевірок, а отримані висновки внутрішніх аудиторів можуть служити основою для розробки антикризової програми. У свою чергу ефективність проведення внутрішнього аудиту залежить від системи бухгалтерського обліку, яка виступає інформаційною базою дослідження.

Саме тому проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану підприємства повинно здійснюватися комплексно з урахуванням особливостей ведення бухгалтерського обліку, фінансово-господарської діяльності та управління підприємством.

У ході діагностики кризової ситуації визначається реальний стан підприємства, виявляються причини і чинники кризи. У процесі діагностики можливе виділення таких етапів:

- підготовка інформації для проведення діагностики ефективності управління підприємством;
- проведення комплексних заходів стосовно діагностики економічного стану та перспектив подальшого розвитку підприємства;
- виявлення за даними бухгалтерської звітності тенденцій щодо появи негативних тенденцій або кризових явищ;
- визначення аналітичних процедур, які доцільно застосовувати під час проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану підприємства;
- визначення та обґрунтування показників які доцільно застосовувати у ході проведення комплексного аналізу діяльності та фінансового стану підприємства;

- обґрунтування системи показників оцінки потенціалу об'єкта;
- кількісна та якісна ідентифікація стану об'єкта на основі обраних критеріїв;
- документування результатів діагностики;
- розробка комплексу заходів з метою підвищення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства;
- розробка антикризової політики управління підприємством
- формування антикризової стратегії та програми діяльності підприємства.

Виконання виділених етапів внутрішнього аудиту визначається цільовою установкою, метою, завданнями, які ставляться перед внутрішніми аудиторами, а також загальним станом підприємства та його структурних підрозділів.

Слід зазначити те що, завдання, які вирішуються аудитором в процесі проведення внутрішнього аудиту підприємства в умовах антикризового стану за виділеними етапами повинні регламентуватися внутрішньофірмовими стандартами аудиту та фіксуватися у плані, програмі та робочих документах.

Саме тому, планування внутрішнього аудиту в умовах банкрутства має ряд суттєвих особливостей виходячи з цілей та завдань, які ставлять перед внутрішніми аудитором на стадії планування.

Тому на стадії планування особливу увагу повинні приділяти оцінці стану підприємства та вхідної інформації.

Для оцінки стану підприємства та з'ясування причин і чинників кризового стану доцільно використовувати такі аналітичні процедури: інвентаризація; розрахунково-аналітичні методи і прийоми; економічний аналіз; документальні способи перевірки; суцільний спосіб перевірки; несуцільне спостереження (вибіркова перевірка); зустрічна перевірка; підтвердження; інспектування; опитування та ін. Вибір та застосування запропонованих аналітичних процедур здійснюється під час розробки плану проведення внутрішнього аудиту підприємства (табл. 1).

Таблиця 1.

Витяг з загального плану проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану підприємства

Структурний підрозділ _____
 Період з _____ по _____
 Кількість людино-годин _____
 Склад аудиторської групи _____
 Плановий аудиторський ризик _____
 Планований рівень суттєвості _____

№ з/п	Етап аудиту	Метод аудиту	Контрольні процедури
1	2	3	4
1.	Вибір та застосування підготовчих процедур.	Інвентаризація, Перегляд документів, арифметична перевірка, законність.	1.1. Перевірка правильності оформлення договорів матеріальної відповідальності з робітниками підприємства; 1.2. Контроль за формуванням складу інвентаризаційної комісії; 1.3. Перевірка початкового сальдо рахунків обліку активів та зобов'язань на дату проведення інвентаризації; 1.4. Перевірка відповідності даних бухгалтерських регістрів та звітності на дату балансу підприємств та ін.

1	2	3	4
2.	Зіставлення даних бухгалтерського обліку і звітності та фактичної наявності активів і зобов'язань на дату інвентаризації .	Інспектування, перегляд документів, арифметична перевірка, зустрічна перевірка, опитування, законність.	2.1. Перевірка фактичної наявності об'єктів нерухомого майна, яке знайшло відображення в бухгалтерському обліку та числиться на балансі підприємства; 2.2. Перевірка фактичної наявності нематеріальних активів, які відображені в бухгалтерському обліку та числяться на балансі підприємства; 2.3. Перевірка фактичної наявності виробничих запасів активів, які відображені в бухгалтерському обліку та числяться на балансі підприємства; 2.4. Перевірка правомірності відображення дебіторської та кредиторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку та облікових регістрах; 2.5. Перевірка фактичної наявності грошових коштів та грошових еквівалентів в касі підприємства та ін.
3.	Документування підсумків інвентаризації .	Перегляд документів, арифметична перевірка	3.1. Складання інвентаризаційних відомостей та описів, актів інвентаризації та ін.
4.	Внутрішній аудит системи бухгалтерського обліку.	Перегляд документів, опитування, підтвердження, законність, анкетування та ін.	4.1. Перевірка правильності, повноти і своєчасності відображення в обліку здійснених операцій в звітному та попередніх періодах; 4.2. Перевірка правильності відображення в первинних документах та облікових регістрах виявлень у ході проведення інвентаризації надлишків та нестач.
5.	Експрес аналіз (аудит) фінансово-господарської діяльності підприємства.	Економічний аналіз, контрольні процедури, розрахунково-аналітичні процедури та ін.	5.1. Аналіз майнового стану підприємства; 5.2. Аналіз ліквідності підприємства; 5.3. Аналіз платоспроможності (фінансової стійкості) підприємства; 5.4. Аналіз ділової активності підприємства; 5.5. Аналіз рентабельності підприємства та ін.

Проведення внутрішнього аудиту за виділеними напрямками дозволяє у короткі терміни здійснити діагностування можливого банкрутства підприємства та вжити своєчасні заходи стосовно підвищення фінансового стану підприємства лише за умов якісно розробленої програми.

Програма роботи СВА і внутрішніх аудиторських перевірок дозволяє: ефективно розподілити роботу між внутрішніми аудиторами і посадовими (матеріально-відповідальними) особами організації; координувати роботу суб'єктів перевірки; оптимізувати тимчасові затрати на проведення перевірок; визначити перелік пріоритетних і другорядних напрямів перевірки; створювати внутрішні аудиторські групи, виходячи з кваліфікації аудиторів і специфіки об'єкту перевірки та ін. (табл. 2).

Витяг з програми проведення внутрішнього аудиту діагностики кризового стану підприємства

Структурний підрозділ _____

Період аудиту з _____ по _____

Кількість людино-годин _____

Склад аудиторської групи _____

Плановий аудиторський ризик _____

Планований рівень суттєвості _____

№ з/п	Етап аудиту	Контрольні процедури	Показник	Аудиторські докази
1	2	3	4	5
1.	Інвентаризація			
1.1	1.1. Підготовчі процедури	1.1.1. Перевірка правильності оформлення договорів матеріальної відповідальності з робітниками підприємства.	Перегляд документів	Накази про призначення; договори матеріальної відповідальності; посадові інструкції та ін.
		1.1.2. Контроль за формуванням складу інвентаризаційної комісії	Перегляд документів	Наказ на проведення інвентаризації.
		1.1.3. Перевірка початкового сальдо рахунку обліку активів та зобов'язань на дату інвентаризації.	Перегляд документів, арифметична перевірка	Головна книга; оборотно-сальдова відомість за рахунками бухгалтерського обліку активів та пасивів підприємства.
		1.1.4. Перевірка відповідності даних бухгалтерських регістрів та звітності на дату балансу.	Перегляд документів, арифметична перевірка	Головна книга; оборотно-сальдова відомість за рахункам бухгалтерського обліку.
1.2	1.2. Зіставлення даних бухгалтерського обліку і звітності та фактичної наявності активів і зобов'язань на дату інвентаризації.	1.2.1. Перевірка фактичної наявності об'єктів нерухомого майна, які числяться в обліку та на балансі підприємства	Інспектування, перегляд документів	Оборотно-сальдова відомість по рахунку 10; прибутковий ордер; акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів; акт приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів; акт на списання основних засобів; інвентарна картка обліку основних засобів та ін.
		1.2.2. Перевірка фактичної наявності нематеріальних активів, які числяться в обліку та на балансі підприємства	Інспектування, перегляд документів	Оборотно-сальдова відомість по рахунку 12; договори на придбання; акт приймання-передачі.

1	2	3	4	5
		1.2.3. Перевірка фактичної наявності виробничих запасів та ТМЦ, які числяться в обліку та на балансі підприємства	Інспектування, перегляд документів	Оборотно-сальдова відомість по рахункам 20, 22, 24, 25, 26, 28; картки складського обліку
		1.2.4. Перевірка правомірності відображення дебіторської заборгованості в облікових регістрах та звітності	Перегляд документів, зустрічна перевірка, арифметична перевірка	Оборотна-сальдова відомість по рахункам 36, 37, 38; договори з контрагентами; накладні; акти виконаних робіт.
		1.2.5. Перевірка фактичної наявності грошових коштів в касі	Перегляд документів, інспектування, арифметична перевірка.	Оборотна-сальдова відомість по рахунку 30; РКО; ПКО; Касова книга; звіт касира.
		1.2.6. Перевірка правомірності відображення кредиторської заборгованості	Перегляд документів, арифметична перевірка	Оборотна-сальдова відомість по рахункам 63, 64, 66, 65, 685 та ін; договори з контрагентами; накладні; акти виконаних робіт; розрахунково-платіжні відомості та ін.
1.3	Документування підсумків інвентаризації	Складання інвентаризаційних відомостей та описів, актів інвентаризації	Перегляд документів, арифметична перевірка	Інвентаризаційні описи; акти інвентаризації; інвентаризаційні відомості.
2.	Контроль за веденням бухгалтерського обліку			
2.	2.1. Перевірка відображення результатів інвентаризації	2.1 Перевірка правильності, повноти і своєчасності відображення в обліку виявлених надлишків	Перегляд документів	Інвентаризаційні описи, оборотно-сальдова відомість по рахункам 10, 15, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 34, 36, 63, 66, 65, 67 та ін.
		2.2. Перевірка правильності, повноти і своєчасності відображення в обліку нестач виявлених у ході інвентаризації	Перегляд документів	Інвентаризаційні описи, оборотно-сальдові відомості по рахункам 10, 15, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 34 та ін.
3.	Аналіз коефіцієнтів фінансово-господарської діяльності			
3.	Аналіз коефіцієнтів фінансово-господарської діяльності	Аналіз коефіцієнтів, які характеризують майновий стан підприємства	Розрахунково-аналітичні процедури	Баланс, Звіт про фінансові результати, примітки до річної фінансової звітності.
		Аналіз коефіцієнтів, які характеризують ліквідність підприємства	Розрахунково-аналітичні процедури	Баланс, Звіт про фінансові результати

1	2	3	4	5
		Аналіз коефіцієнтів, які характеризують платоспроможність підприємства	Розрахунково-аналітичні процедури	Баланс, Звіт про фінансові результати
		Аналіз коефіцієнтів, які характеризують ділову активність підприємства	Розрахунково-аналітичні процедури	Баланс, Звіт про фінансові результати
		Аналіз коефіцієнтів, які характеризують рентабельність підприємства	Розрахунково-аналітичні процедури	Баланс, Звіт про фінансові результати

При плануванні внутрішнього аудиту і складанні програми перевірки необхідно: вирішити, які документи мають бути підготовлені для перевірки; визначити порядок тестування системи внутрішнього контролю з метою встановлення обсягу вибірки; виділити основні напрями, які повинні піддатися суцільній або вибірковій перевірці.

При узагальненні та оформленні результатів внутрішнього аудиту підприємства доцільно навести перелік відомостей, які внутрішні аудиторі повинні надати керівництву підприємства за підсумками виконаного аудиту. До них відносяться результати аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, які містять висновки про ступінь розвитку антикризової ситуації, антикризової програми, результати контролю виконання антикризових заходів, аудиторський висновок.

Внутрішнім аудиторам для швидкого виявлення потенційної загрози банкрутства підприємства та своєчасного розроблення заходів для його раннього попередження необхідно використовувати спеціальні методи його прогнозування – тестування та дискримінантний аналіз.

Дискримінантний аналіз здійснюють на основі розроблення і обчислення значень спеціальних дискримінантних функцій (моделей). У зарубіжній практиці використовують ряд моделей прогнозування банкрутства, найвідомішими серед яких є модель Альтмана.

За допомогою моделі Альтмана, внутрішні аудиторі можуть зробити наступні висновки: показники, які є складовими Z – рахунку адекватно характеризують фінансову стійкість підприємства: при негативному співвідношенні є індикатором ймовірності банкрутства; порівнюючи отримані результати із середньо галузевими показниками, можна дійти висновку про ступінь фінансової стійкості компанії.

В умовах української економіки використання Z -рахунку Альтмана не дає точних результатів.

Причиною того можуть бути переоцінки основних фондів, неможливість встановити реальну ринкову ціну деяких основних фондів і, як результат, вирахування чисельника та знаменника за різними цінами.

Саме тому у практичній діяльності СВА необхідно застосовувати комплексний підхід щодо діагностики кризового стану підприємства та визначення чинників які можуть спричинити кризові явища або привести до банкрутства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Внутрішній аудит у системі прогнозування банкрутства слід розглядати як внутрішній процес незалежної та об'єктивної оцінки ефективності управління та функціонування підприємства спрямованої на розробку рекомендацій щодо попередження кризових явищ на підприємстві.

З метою швидкої ідентифікації фінансової кризи, виявлення причин, щодо її виникнення, а також розробки антикризових заходів на підприємствах України за допомогою служби внутрішнього аудиту доцільно впроваджувати систему раннього попередження і реагування.

Дана система повинна ґрунтуватися на результатах роботи СВА, та сигналізувати керівництву про потенційні ризики, які можуть виникати на підприємстві як із зовнішнього, так і з внутрішнього середовища.

Внутрішній аудит у системі діагностування кризового стану повинен проводитися згідно з розробленим планом та програмою і дає змогу своєчасно виявити проблеми, розробити та здійснити заходи щодо коригування ходу та змісту робіт в організації доки накопичені проблеми не наберуть ознак кризи стратегічної діяльності. Водночас внутрішній аудит за допомогою бухгалтерського обліку та системи показників аналізу допомагає виявляти, підтримувати і поширювати позитивні явища та найефективніші напрямки діяльності на підприємстві.

Саме тому діяльність СВА у системі діагностування ймовірності банкрутства створює умови балансування окремих функціональних сфер діяльності організації, об'єднує їх у певних пропорціях і дозволяє передбачити подальшу трансформацію стратегічного управління підприємством.

Запропонована технологія проведення внутрішнього аудиту системи діагностики кризового стану підприємства дозволить об'єктивно оцінити ефективність діяльності АТ.

Вищевикладене дає підставу вважати, що актуальність обраної теми, її практична необхідність, а також новизна матеріалу визначає наукову і практичну цінність статті, а питання, які розглянуті, потребують подальшого дослідження у частині розробки внутрішньофірмових стандартів аудиту та системи раннього попередження банкрутства.

Література

1. Соколов Б. Н. Внутренний аудит и контроль: организация, методика, практика / Б. Н. Соколов. – М.: Издательский Дом «Бухгалтерский учет», 2010. – 272 с.
2. Евдокимова А. В. Внутренний аудит и контроль финансово-хозяйственной деятельности организации: [практ. пособ.] / А. В. Евдокимова, И. Н. Пашкина. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2009. – 208 с.
3. Жминько С. И. Внутренний аудит / С. И. Жминько, О.И. Швырёва, М.Ф. Сафонова. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 316 с.
4. Пугачёв В. В. Внутренний аудит и контроль. Организация внутреннего аудита в условиях экономического кризиса: [учеб.] / В. В. Пугачёв. – М.: Дело и Сервис, 2010. – 224 с.
5. Немченко В. В. Практичний курс внутрішнього аудиту: [підруч.] / В. В. Немченко, В. В. Хомутенко, А. В. Хомутенко; [під ред. В. В. Немченко]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
6. Казакова Н. А. Управленческий анализ и аудит компании в условиях кризиса: [учеб.-практ. пособ.] / Н. А. Казакова. – М.: Дело и Сервис, 2010. – 304 с.
7. Кобозева Н. В. Банкротство: учет, анализ, аудит: [практ. пособ.] / Н. В. Кобозева. – М.: Магистр : ИНФРА-М, 2010. – 208 с.
8. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: [навч. посіб.] / В. О. Василенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.
9. Зарубинский В. М. Оценка риска банкротства. Мнимое или фактическое банкротство / В. М. Зарубинский, Н. И. Демьянов, И. В. Семеренко // АПЕ. – 2009. – № 6. – С. 80–89.